

ZES-EN-ZESTIGSTE HOOFDSTUK

DE BEVRIJDING VAN GENT

DE WAPENSTILSTAND

Gent! Die naam lag op duizenden lippen! Men verwachtte de bevrijding der oude Arteveldestad. Men vroeg zich hui-verend af of ook zij met al haar monu-menten aan de vernieling prijs zou ge-geven worden. 't Scheen wel zoo. De Duitschers plaatsten hun geschut tot midden in de stad en bestookten van daar onze troepen. Ze bliezen de kost-bare viadukten bij het St-Pieters-Station en elders op en brachten nog andere verwoestingen te weeg. Zoo stonden er ook kanonnen te Melle in het park en het veld bij het krankzinnigengesticht Caritas.

In dit gebouw vonden nu zelfs opge-eischte jongelingen een schuilplaats. Men vermomde hen als verpleegde zin-neloozen. Men kan zich voorstellen wel-ke angst er onder de patienten heerschte bij het losbranden van de artillerie.

In het klooster te Quatrecht vroegen gansche gezinnen een toevlucht i de kelders. Men bracht er ook gewonde burgers van Deinze, door gas getroffen-nen, verbranden enz. Viadukten werden hier ook opgeblazen.

De vliegtuigen van St-Denijs-Westrem veertrokken, maar de soldaten dreven ook bewoners van den omtrek evenals arme lieden van den Zwijsaardschen steenweg, uit hun woning en plunderden deze.

Te Gent zelf waren de bruggen open-gedraaid, maar daar de groote volks-bakkerijen over de Brugsche vaart ston-den, woedde de honger in de stad. Drom-men vrouwen begaven zich naar de Brugsche Poort en betoogden daar. Het stadsbestuur kon dan toch bewerken, dat er brood aangevoerd werd.

De griep woedde vreeselijk; men kon het groot kerkhof niet bereiken en zag, hoe mannen hun vrouw, zonen hun va-der op een stootwagen naar de begraaf-plaats van St-Amandsberg voerden. Veel dooden werden voorloopig in den hof ter aarde besteld.

De Koning had bevolen Gent door omtrekking te nemen en de stad een bombardement te besparen. De Belgen waren over de Leie en stonden aan de Schelde. Noordwaarts was de linie aan het kanaal van Terneuzen. Nevele, Hansbeke, Landegem, Lovendegem en veel andere dorpen hadden hevig gele-den. Te Lovendegem hadden de Duit-schers hun geschut op en bij het kerk-hof gesteld tegenover het klooster. De bevolking moest naar Sleidinge. Daar men geen vervoermiddelen kon krijgen, waren oude lieden en gebrekkigen in het klooster gebleven en schuilden ze in de kelders. Zoo vertoefden daar zestig ach-terlijke kinderen (het klooster was te-gelijk een gesticht voor abnormalen) en honderd vijftig zieken, die niet in staat waren te gaan, en tachtig zinneloo-zen uit Eekloo. Den 31 Oktober was het bombardement in vollen gang en in den kelder hoorde men rondom muren neer kletteren en muren instorten. Om vijf uur 's morgens stond het klooster in brand: het vuur woedde het eerst in de afdeeling der zinneloozen; de zusters snelden toe, maar vijf der ongelukkige verpleegden kwamen om. Men bracht de zieken naar buiten.

In het gebouw der kinderen vermoed-de men 't gevaar nog niet; een zuster kon de deur niet bereiken, brak een raam en klom zoo naar binnen om alarm te maken. De kleinen vluchtten angstig schreiend heen en snelden door de vel-den naar Gent. Uit den kelder moest men van schrik verlamde zieken naar boven sleuren. Men legde ze in den boomgaard. Overal in 't rond sloegen granaten in, waggelden en vielen de muren en daken, en de lucht zat vol vliegtuigen. Het klooster stond in lichte laaie. De bevolking was heen; de bur-gemeester en de ambtenaren, die op hun post gebleven waren, hielpen den brand beperken. Op karren en kruiwagens voerde men door den granaatregen de schamele verpleegden naar Sleidinge of Gent. Een Duitscher zond een grooten

wagen voor de lammen en men zag zelfs idiote kinderen in een broodkar, welke aan dat voertuig gebonden was. Den 2n November verschenen onze eerste sol-ten te Sleidinge.

Ziedaar enkele tooneelen, waarvan de omgeving van Gent getuige was. Den 3n trok de vijand over het kanaal van Terneuzen.

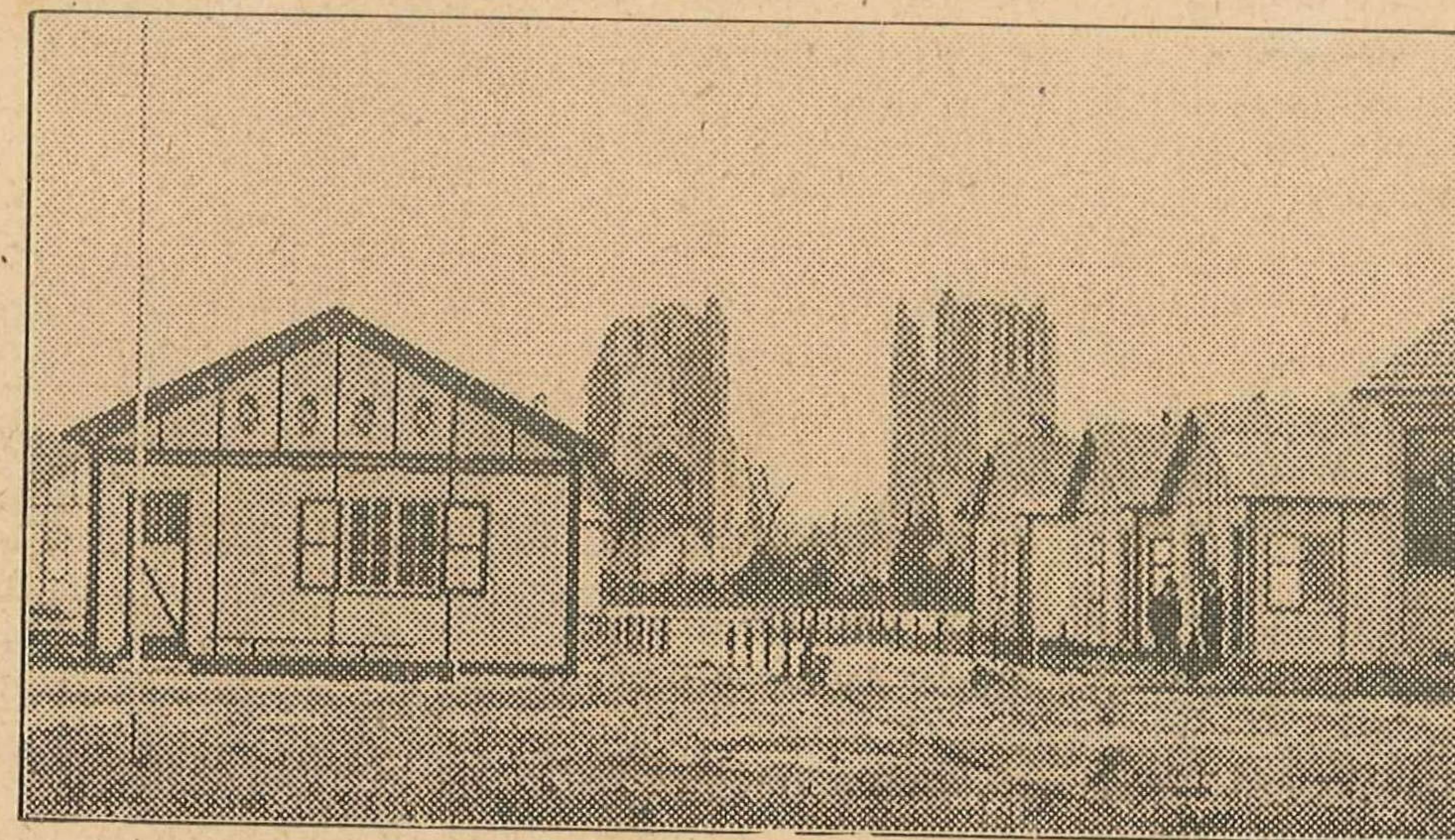
Hij blies de kostbare bruggen van Zel-zate, Ter Donk, Langerbrugge op, bracht tal van schepen en torpedojagers tot zin-ken, vernielde kranen enz. en belem-merde de scheepvaart. Nu kwam de el-lende weer voor een nieuwe zone. Het 21 linie lag tegenover Zelzate. Belgische en Deutsche patroeljes worstelden nog

lingen als gijzelaars. Maar zijn macht was gebroken. En eindelijk beruste hij in 't onmogelijke.

Waasland zat vol weggevoerde lieden uit West-Vlaanderen. Duizenden vertoef-den rond Lokeren, zooals te Exaarde en omgeving. De griep woedde verschrik-kelijk onder hen. 't Was te Lokeren, dat de keizer voor 't laatst openbaar op-trad tegenover 't leger. Op een dier som-bere dagen kwam hij in auto.

De burgers moesten binnenshuis blij-ven. Wilhelm II dekoreerde haastig eenige officieren op de markt. Dan reed hij heen. Kort daarna vluchtte hij naar Holland.

De wapenstilstand werd gesloten.

Noodwoningen te Ieperen

op den linkeroever. De vijand gebruikte vooral zijn geschut, zodat de gehuchten langs het kanaal zeer geteisterd werden. En aan de overzijde hielden onze gra-naten, zooals boven Saffelare.

Den 1 November kreeg men hier in 't klooster bericht dat men plaats moest bereiden voor honderden opgeëischte burgers van Eekloo. Er kwamen er slechts vijf en twintig; al de overigen waren gevlucht. Den 2n moesten de weerbare mannen van Saffelare zich aanmelden op den koer van het ge-sticht. Er kwamen alleen drie gebrek-kigen. De Deutsche kommandant was woedend, dreigde met 10.000 mark boe-te, liet huiszoekingen doen en nam zelfs jonge meisjes en moeders met zuige-

't Ligt niet in ons bestek over de onder-handelingen uit te wijden. We beschre-ven hier alleen buiten 't Yzerland, hoe de oorlog in Vlaanderen eindigde.

Den 11en November zweeg het geschut en daalde een wonderbare stilte over ons gemarteld land.

't Nieuws van den wapenstilstand was te Kortrijk zelf reeds 's Zondagsavonds bekend. Lokomotieven in 't station flo-ten minuten lang, schoten knalden. En-gelsche soldaten trokken zingend en dansend door de straten, officieren da-den mee en op de Markt, waar de oude halletoren oprijst tusschen Sint-Maar-tens en 't stadhuis, stookte men een vreugdevuur van Deutsche borden, wel-ke op de muren hadden gehangen.

Te Gent haalden de burgers de soldaten van de zijde der Sterre en Maria-kerke binnen.

De Duitschers waren teruggetrokken tot de linie kanaal Terneuzen, Melle, Sottegem, Geraardsbergen. Zoo vertrokken op 11 November om 5 u. 30 de Duitschers uit Beirlegem, dat sedert 2 November onder het vuur lag. Dertig kanonnen stonden op dit dorp om den Scheldeovergang te verdedigen. Op het gehucht Elleve werden in een huis vader, moeder en drie kinderen van de acht door een granaat gedood. Om 3 u. 30 kwamen de eerste Franschen bij Meilegem in een bootje over de Schelde. De vijand stelde zijn geschut op de hoogten van Sottegem. Maria-Hoorebeke, Nederzwalm en andere dorpen over de Schelde werden door Amerikanen en Franschen bezet.

Plots klonk de blijde kreet: « Wapenstilstand! ». De eerste Britten kwamen op de Markt van Sottegem, toen de laatste Duitschers ze verlieten. « Wapenstilstand! » jubelde het over Vlaanderen. De vlaggen werden geheschen en klokken geluid.

Den 13den hield de koning zijn intrede te Gent. Den 16en November verlieten de laatste Duitschers Brussel. Den 22en hield ons Vorstenpaar zijn intrede in de hoofdstad.

In Oost-Vlaanderen eindigde de oorlog onder meer bij Sottegem. Wij reisden kort daarna in dit gewest en schreven als volgt:

— Dat is toch Sottegem? vraag ik, al fietsend aan een man, dien ik in 't half duister van een hofstedeke zie aankomen. En 'k wijs naar eenige lichten in de vallei.

— Hein! klinkt het terug.

— Of 't Sottegem is?

— Bonsoir! antwoordt men mij.

'k Stap af, nader de gedaante en vraag voor de derde maal:

— Is dat daar Sottegem?

Nu moet ik toch lachen. Voor mij staat een soldaat met een roode muts op het bronzen hoofd, en ik heb den weg naar 't Vlaamsche vlek aan een Algerijn gevraagd. En dat in uw eigen gewest!

't Was te Leeuwergem, en 't wemelde hier van koloniale, ingekwartierd bij de boeren en burgers van Vlaanderen. Vreemde gewaarwording inderdaad!

We babbelen even en bij 't heengaan steekt de Algerijn mij joviaal de hand toe.

Sottegem ligt in 't donker. Mijn lantaarn werpt een hel schijnsel op de gevels. En in dat licht zie ik weer soldaten, Franschen en Britten, die de plaats der Duitschers ingenomen hebben.

Even rijst de kerk voor me op, met den muur, waarin 't deurtje van graaf Egmont's grafkelder hangt.

'k Poos even in een winkel.

— Is er nog schâ op de gemeente? vraag ik aan de vrouw, die zoo juist een Kanadees heeft geriefd.

— Schâ?... Neen... Er zijn eenige granaten over 't stadje gevlogen, maar het was juist 't einde van den oorlog, en op de Markt ontmoetten de eerste Engelschen de laatste Duitschers... en beide partijen bleven vreedzaam, want de wapenstilstand was gesloten.

Ik reed den weg naar Oudenaarde af. Fantastisch gleed 't schijnsel van mijn lamp langs de boomen en ving nu en dan een gedaante op. Even zag ik een Franschen koloniaal, verplaatst uit zijn zonnig land op deze eenzame, slijkerige baan, waarboven de talkken leekten. Of dan was 't een officier te paard of een Engelschman. Witgekalkte huizen verschenen en verdwenen, op een hoek een wegwijzer, een kapelleke, terzijde een hoeve, als een donkere vlek op den motregen.

Een beeld kwam me voor den geest.

't Is Zomer... De zon schittert over 't Vlaamsche heuvelland. De boomen lijnen met hun zware kruinen den dalenden en rijzenden weg, en in hun lommer stappen troepen, altijd maar troepen van bestofte, grijze mannen. Ze moeten zingen, en 't landvolk, dat zich wat schuw op een afstand houdt of door de vensterkens loert, hoort het:

« Deutschland über alles! » of
« Es schallt ein Ruf wie Donnerhall. »

De Duitschers rukken op naar 't Zuiden, naar Frankrijk, en velen zien Vlaanderen voor 't eerst en voor 't laatst, en de schoone weg, tusschen de wonnige velden, leidt hen naar den dood.

Ja, zoo was het in Augustus en September 1914.

Lang bleef het hier rustig. De boeren bewerkten het veld, hoorden uit de verte het brullend kanon. Ze luisterden soms, zooals men uit een nevenkamer op 't benauwelijk gesteun van een stervende let.

Dat reusachtig sterfbed, een sterfbed voor menschen en dieren, steden en dorpen, boomen en planten lag ginds in 't Zuiden en 't Westen.

En maanden en maanden verlieten.

'k Peins aan die troepen op de baan, welke ik nu volg en die op veel plaatsen kapotgereden of stukgeschoten werd, zoodat ik vooral bij de dalingen me niet mag laten verleiden, te vlug naar beneden te glijden.

Wilson, voorzitter der Vereenigde Staten in Vlaanderen. — Ontmoeting met onzen Koning te Adinkerke.

't Licht flitst op een kerk. 't Is Blasius-Boekel. Fransche soldaten trekken 't klooster binnen. 't Dorpje is zeer klein en dadelijk ben ik er door.

De beek... De streek mijner jeugd. Daar plasten en pletsten wij 's zomers. Waar een boom als voetbrug lag, zie ik nu een plank. 't Zelfde kapelletje, dezelfde watermolen, 't zelfde huis op den hoek. Hier moet ik inslaan. De weg klimt nu naar 't Geuzentempeltje. Terzijde staan hoeven. Welke zal ik betreden? Overal wonen vrienden in Maria-Hoorebeke.

Hier dan maar. Een jonge moeder zit aan tafel met haar kind. 'k Zet m'n fiets tegen den gevel en 'k hoor een meisje roepen: « Moeder, daar is een vent met

een velo ». 'k Sta in de deuropening, beslikt van kop tot teen, de oude jas dicht tot den hals, een pet op 't in de war gewaaide haar.

En toch dadelijk een hartelijke, blijde uitroep, met mijn naam, dadelijk de herkenning en welgemeende verwelkoming.

Na vier jaar... Er is veel te vragen en veel te vertellen. 't Is immers mijn geboorteplekje hier. Hoe dikwijls heb ik er van aan de nijdig gesloten grens naar verlangd! Soms kreeg ik een bericht, meestal een treurig.

De zoon van den meester aan den Yzer gesneuveld. De oude vrouw Blommaert overleden. De ouders van Herman

Blommaert hebben nu zekerheid. Na maanden hopen en vreezen, weten ze, dat hun zoon bij Kathelijne-Waver gesneuveld is.

Zulke tijdingen waren het.

Nu sta ik hier terug. De slagboom is gevallen, de band weer aangeknoopt. Vele vrienden zijn verouderd, kleine kinderen werden groot. Er zijn ledige plaatsen, maar ook nieuwgeborenen.

En de Duitschers zijn heen. Weg is de druk, de zware last. Men ademt vrijer, is minder gejaagd; heeft meer hoop en moed.

— Hier is de oorlog geëindigd zegt me mijn gastheer, na me een zetel bij de kachel toegeschoven te hebben. 't Was op een Maandagmorgen. Zaterdag was

ren de laatste Duitschers vertrokken. 't Was of er een rooversbende door 't land zwierf. De boeren moesten de wacht houden bij hun vee. Soldaten drongen binnen, bedreigden de wakers, stalen een varken, een koe, een paard. Ginds boven op de groote baan dreunde 't aftrekkend leger. Ondertusschen vuurden ze naar de bondgenooten. Op mijn hof stonden twee kanonnen. De menschen scholen in den kelder, want er kwam antwoord in vervaarlijk barstende granaten.

Zondags verschenen de eerste Franschen. Dan zagen we Amerikanen. Sommigen spraken Vlaamsch. 't Waren uitgeweken jongens, van Lembeke, meen ik... We werden bevrijd, maar de oorlog en dus 't slagveld verplaatste zich ook en ons dorpje kwam nu op de linie. We hadden al iets van de gasaanvallen en verwoestingen in 't land tusschen Leie en Schelde vernomen. We wisten, dat Oudenaarde veel geleden had en 't nog naderbij gelegen Mater reeds gevlucht was. Wat moesten wij doen? Blijven? of heengaan? En waar dan? Overal loerde de dood.

Zoo brak de Maandag aan. De aanval

werd elk oogenblik verwacht. Angstig klopten de harten. We waren bekommerd om de kinderen. In sommige dorpen bleef een geheel gezin in den kelder dood.

De Amerikanen groeven zich op 't veld in. Een benauwend wachten heerschte rondom ons. Verder bulderde 't geschut. 't Zou ook nabij gaan huilen.

En eensklaps... Wat was dat? Geen kanon, maar gejuich. De Amerikanen stormden uit hun holen op, drukten el- kander de hand.

't Nieuws was toegekomen; de wapenstilstand gesloten.

Toen gebeurde iets wonderlijks. Plots zweeg het geschut. Een heerlijke stilte daalde over de velden.

Te Maria-Hoorebeke was de oorlog ge- eindigd. Maria-Hoorebeke een der pun- ten in de laatste linie.

Geen angst meer, geen vlucht, geen schuilen in kelders, geen vrees voor gas- wolken en granaatscherven, geen ver- woesting, geen dood.

Na meer dan vier jaar **had men ein-** delijk den muil van 't brutale, alles ver- nietigende en wegmaaiende kanon ge- sloten.

ZES-EN-ZESTIGSTE HOOFDSTUK

DE DOOD IN VLAANDEREN

— De wapenstilstand is gesloten!

Ontroerd kwam Nancy met het' nieuws in het hutje.

— Maar is 't waar, is 't waar! riep Wantje. Wij hebben al zoo dikwijls goed nieuws gehoord, dat niet waar was.

Maar nu was het waar! Eindelijk ein- digde de oorlog.

Wat een ruïne echter in 't Yzerland! Welke verliezen aan schoone levens, aan goederen, welk een zedelijke verwoesting ook!

Wantje Zoetewei had haar nichtje, de dompelaarster van Ieperen terugge- zien. Deze was in Noord-Frankrijk een soldatenmeisje geweest, helaas niet de eenige. Op de verwijten van haar tante gaf ze een brutaal antwoord en ze ver- trok weer, om ginder haar ellendig le- ven voort te zetten.

De familie Borgers was onder de eer- sten die terugkeerden en bleef voorloo-

pig in De Panne. Men hoorde dat Em- manuel veilig bij zijn ouders te Brug- ge was gekomen en vader Borgers stemde er in toe, dat hij de verloofde werd van zijn dochter.

Nele wachtte angstig op nieuws van haar verloofde, die na de vlucht uit Duitschland, toch weer naar het front moest en het offensief meemaakte. Nele vernam niets van haar broer; deze had als zoovelen zijn leven gelaten op de verraderlijke zee. Maar Janssoone keerde terug, en deze kinderen van Nieuwpoort gevoelden dadelijk lust om te werken tot de herleving van hun ge- teisterd gewest.

En Raoul? In de bosschen der Orne hoorde hij van 't offensief en zijn hart leed weer geweldig onder het grievend onrecht. Ha, hij, die altijd zijn plicht vervuld had, hij mocht er niet bij zijn, nu Vlamingen vooral, België bevrijdden!

Hij moest als een onwaardige in 'den vreemde blijven en na eenigen tijd werden de houthakkers als gevangenen naar het land gevoerd, dat ze zoo be- minden en waarvoor ze hun leven veil hadden gehad. Pas maanden later kre- gen ze de vrijheid terug. Nancy was weer de verloofde van Raoul, en straks als er betere dagen aanbraken, zouden ze huwen. Het meisje dacht aan velen, die ze in die jaren had ontmoet. Waar waren ze? D'Hooge van Oostende, het meisje uit Duffel, kennissen uit Dixmuiden en De Panne, Ze wist het niet en zoo is het ons allen gegaan in den tijd; toen de wegen velen samen voerden en plots weer scheidden.

Van de Leie tot de zee heerschte nu de dood.

Welk een gruwelijke wildernis! Over- al ruïnen en zelfs zooals rond Ieper, geen ruïnen meer, maar slechts een uit- gestrekte grauwe vlakte, vol granaat- kuilen en graven, doch zonder spoor van dorpen zelfs. Hier en daar afgebrokkel- de stammen, als doode stokken, alles wat er overbleef van bosschen of parken! Na den Winter schoot er onkruid op, waartusschen papaverbloemen wasten, hel rood als het bloed, dat den grond had gedrenkt.

Een dag reden wij rond van Passchen- dale tot Dixmuiden zonder een burger te ontmoeten. Overal de dood in het

Wilson in Vlaanderen. — In de ruïnen van Klerken

Walter Bonte werd gedekoreerd en in een staatsdienst geplaatst. Hij behoor- de tot hen, voor wien de oorlog een ge- gelegenheid was, om zich omhoog te werken.

Nele ontmoette ook De Wulf, die haar eens verstooten had, om met een andere vooral fortuin te huwen. Hij was door den oorlogshandel in Frankrijk nog rij- ker geworden, toonde zich een groot patriot en minachtte het Vlaamsch. Hij was de eenige niet in dit geval.

Emerance Craymeersch had Rumbeke ook moeten verlaten en was met vele bannelingen naar Waasland gevlucht. Bruno Dewitte, haar verloofde, viel in die laatste dagen in het Houthulster- woud.

braakliggend land, in puin in duizenden graven met schamele, verweerde kruis- jes, de dood, dreigend ook nog in ach- tergebleven munitie 1).

De eerste menschen keerden terug en met het hout uit de loopgraven bouwden ze een barak, en ze moesten hun bestaan weer inrichten, als Robinson Crusoe op hun eiland. O, die terugkeer! Eenige tooneelen zullen we hier schetsen naar onze reizen, om er den lezer een denk- beeld van te geven 2). De regeering was zeer kwistig met beloften, maar traag in de vervulling daarvan. Millioenen

1) Waardoor nog tot in 1921 ongelukken ge- beurden.

2) Wij hebben trouwens dien terugkeer uit- voerig verteld in ons werk « De Dood in Vlaanderen », dat nu onder perse is in boek- vorm.

werden aan de Waalsche groot-nijverheid geschonken. Vlaanderen dat zoo verschrikkelijk geleden had, kreeg een aalmoes... Zoo bezocht de voorzitter der Vereenigde Staten Wilson, de verwoeste gewesten, in 1919, maar sprak men hem genoeg over de ellende daar? De Voorzitter der Fransche republiek, de heer Poincaré, bracht vliegenvlug, in enkele uren, aan Veurne, Nieuwpoort, Dixmuiden en Ieper het oorlogskruis, maar Frankrijk bemoeilijkt zeer onzen handel. French schonk in naam van Englands koning, aan Ieperen het Britsche oorlogskruis.

De Vlamingen toonden wilskracht genoeg. Hun handen jeukten naar den arbeid. En terecht mochten wij schrijven:

Daar gaat de zaaier... Een die niet meer wachten wil! Uit ballingschap is hij teruggekeerd naar den grond, waarin zijn hart gevezeld zit.

Hij zaait... Over zijn borst hangt de linnen zak. Met wijde schreden stapt hij over 't land. Hij zaait, daar waar de kanonnen het deden vier jaar lang, waar dooden slapen.

Hij zaait in de wildernis, op Europa's slagveld, in den bodem, die verleden jaar, tijdens de roode Lente met stroomen bloeds werd gedrenkt.

Machtig is zijn gebaar... machtig en heerlijk en indrukwekkend, want hij gaat leven wekken in de doodsvalei. Hij strooit het uit...

« Het zaad, het zaad, het wonder werk, dat nooit een mensch gemaakt heeft, al waar hij nog zoo sterk ».

Het is nu de tijd van zaaien... O, d' de regeering en allen, die haar dienen het begrijpen mogen!

Maar de regeering begreep het niet.

Eer genoeg, doch geen stoffelijke hulp. En daarom schreven wij ook:

« Nog altijd wachten en hopen... Maar de hulp komt niet! En Vlaanderens wildernis blijft in haar vreeselijken toestand. Wanneer zal men de zoo lang beloofde barakken ontvangen, het zoo noodige dak boven 't hoofd?

Wanneer gaat men eens flink aan 't werk van herstelling? Waarom talmt men zoo? Wil men te Brussel den IJzer en de Ieperlee en de Leie alleen in redevoeringen kennen?

Zoo wordt er gevraagd daar in West-Vlaanderens woestenij, waar de menschen gaarne werken willen, doch zonder krachtadigen steun bij de ruïnen moeten blijven zitten! En dan onttrekt men hun nog het vluchtelinggeld! Alsof ze hier geen vluchtelingen meer zijn! Ja, men klaagt: «Hebben wij niet ons gebied moeten offeren, onze dorpen, huizen, hoeven, onze akkers en weiden! Hoe velen van onze streek zijn gevlucht naar Frankrijk en moesten door de nieuwe legerwet dienst nemen, onze zoons of wij zelf, gehuwden en vaders! Weet ge wel, hoe veel West-Vlaamsch er in ons leger klinkt? En zij, die bleven, moesten ze niet veel meer dan de landgenooten in 't regeeringsgebied den druk der bezetting, der « etappe-bezetting », onderstaan; werkdwang van 't begin af aan en werkdwang aan het « front », inkwartiering zonder vergoeding! En nauwelijks waren ze weg, of de Duitschers nestelden zich in onze woningen, roofden al onze meubelen, al ons goed, plunderden werkhuizen, ja braken de woningen en gebouwen af.

Wat hebben we moeten lijden van bommen! Hoeveel dagen en nachten brachten we in yunzige kelders door, terwijl de dood om ons loeide! Hoeveel der onzen, weerlooze burgers, sluimeren tusschen het puin!»

Zoo klagen de menschen in West-Vlaanderens geteisterd land!

Nu willen ze werken. Sommigen zijn begonnen en leven in de wildernis, waar een schamele barak hun woning is.

En na den arbeid komen ze samen, om te overleggen wat hun toch te doen staat, of ze gaan ter vergadering naar Torhout, Roeselare, nemen motie's aan, smeeken, protesteeren, hopen en wachten, doch de hulp blijft uit.

En intusschen gaat de Lente voorbij en slechts wild kruid zal de woestenij tooien, de groote begraafplaats, de doodsvalei van Vlaanderen... Een verloren jaar!

Nu zijn er twee hooge kommissarissen aangesteld, en de wet tot herstel der verwoeste gemeenten is bekrachtigd.

De bewoners blijven hopen... Maar dat men toch niet met vuur speelt! Naligheid kan hier tot gevolg hebben, dat zeer vele goede, degelijke en ijverige

Vlamingen zich voor altijd in den vreemde vestigen, want elders lokt men hen.»

En dan weer teekenden we dit op:

« Nu zijn er waarlijk ook al Chineezzen in Vlaanderen! Wij hebben ze heden bij groote groepen ontmoet rond Meenen, Wervik, den Kemmelberg en Ieperen. Door den drang der nieuwe tijden wellicht lieten ze hun haarstaart afknippen. Ze zijn gekleed in 't zwart of kha-ki, meestal met een slap petje op den zwarten kop, maar sommigen met breedgeranden zwierigen hoed, zeker hier of daar opgedoekt, geërfd of ook wel gekocht, want velen schijnen niet slecht bij kas.

Wilson in Vlaanderen. — In 't Woud van Houthulst

De Britten hebben die Chineezzen ten onzent als werkkraft ingevoerd. Hier en daar stonden wij bij een kamp, waar deze vreemdelingen verblijven. Ze hebben eigen landgenooten als sergeanten.

Of ze heel veel uitvoeren betwijfelen wij. Wij kregen den indruk, dat ze zich allen hier in 't Iepersch land, Britten, Chineezzen of Duitsche krijgsgevangenen, niet eng moe maken, en de arbeid meer een tijdverdrijf is dan een degelijke poging om wat orde te scheppen in den verschrikkelijken, oneindigen chaos waarin wij ons toch zoo goed bekend dorp niet meer vonden.

Dat is ook de meening van de bazin uit een der Iepersche barakken, waar wij een kop koffie gaan drinken.

— Ze steken al te gare niemendalle uit, verklaart ze.

— Een mensch verkennt hem in z'n eigen streke niet meer; niet alleene van grond en uitzicht, maar ook van menschen, merken wij op.

— Er is hier van alle soorten volk. En maar zes of zeven Belgische gezinnen.

Die Vlamingen wonen daar buiten de voormalige stad, waar de wegen naar Hooge, Geluwe, Meenen en Zonnebeke, Moorslede, Roeselare uiteen gaan. Maar hoe blij zijt ge in die verschrikkelijke wildernis toch een houten huizeke te vinden met landgenooten, waar een « stove » brandt, en de « koffie » geurt

waar ge een pijpje toebak koopen, een « stuite » eten kunt.

En wij zitten daar, als er ook Chineezzen binnentreden.

— Madame, un café? vraagt er een.

— Non.

— Poorkwaai paj? in zijn zonderling Fransch. I want coffee, in 't Engelsch dan!

— Not allowed to sell to soldiers (mag niet verkoopen aan soldaten).

— Never mind! ('t komt er niet op aan).

De vrouw tot mij:

— En die gasten vestaan dan nog niet, dat ge ze liever buiten hebt!

— Bière! roept een ander.

— Non!

— Dezen noen verhaalt de bazin ons, kwam er een binnen met een smerige prentkaart. Hij toonde die aan mijn dochter, maar ze pakte ze af en stak ze in de stove! En kwaad dat de Chinees was! Djeemenis menschen, die kerei was wroed!

Een der mannen is naar buiten geslopen en, wat ze hem hier niet leveren willen, heeft hij elders vastgekregen: een flesch bier.

Een ander wil 't automatisch orgel doen spelen.

— No, 't is gebroken! maakt de dochter hem wijs.

— Pity! (jammer) merkt hij gelaten op maar wat later is hij sluw naar 't instrument geslopen, en heeft hij een «penny» in de gleuf laten glijden.

Eensklaps begint 't ding te schetteren en te tingelen terwijl daar tussehen trommels slaan en bellen klinken.

De Chinees barst in een schaterlach los, omdat hij toch zijn doel bereikt heeft. Een van zijn makkers, een vuile, zwarte dwerg, begint te dansen en wil een der dochters vastgrijpen.

— Dansen! roept hij vroolijk. Maar 't meisje stoot hem af en zegt in plat West-Vlaamsch:

— Ga voort, gij leelijke stinkere!

Een heeft intusschen zes eieren gekocht en begint ze uit te sluppen. Engelsen en Australiers komen ook al eens binnen. En waarlijk wij herkennen ons Vlaanderen niet meer.

Dat uitzicht, die vreemde wereld, al dat uitheemsch gedoe, wie had 't ooit kunnen vermoeden daar bij 't eens zoo rustig, schoon Ieperen, met 't wonnige land er om heen?

Maar wij spoeden ons heen. De avond zinkt neer en wij moeten nog twintig kilometer fietsen door de woestijn, voor wij een slaappleatsje vinden zullen ergens in een der best bewaarde huizen van Roeselare.

— 't Wordt tijd, zegt ons ook de bazin. De weg is maar eenig (eenzaam) en dan met die Chineezzen overal en zwervers welke de slagvelden afzoeken.

Neen, wij herkennen ons Vlaamsch hoekje niet meer.

Ook wel bij dage, maar vooral als de avond valt, ziet men ongunstige kerels door de wildernis zwerven. Ze zoeken naar buit... en alles kan hun dienen.

Toch is er een streng verbod van den krijgsgoeverneur na een bepaald uur nog aan 't voormalig front te vertoeven.

Zelfs zijn er lieden, die het puin van Ieperen niet ontzien en er steen, hout, ijzer weghalen, 't zij voor eigen gebruik, voor roofohandel... of om de voorwerpen later aan toeristen te verkoopen als «oorlogsherinneringen».

En niet alleen wordt er gestolen op 't slagveld, maar ook in de nog gedeeltelijk gespaarde dorpen; in de gehavende huizen.

Ook verder achter den IJzer klaagt men over de onveiligheid. Voortdurend hebben er des avonds aanrandingen plaats bij De Panne, Adinkerke, Leysele enz. Men vraagt er meer bewaking. Wie zijn de schuldigen?

Daar zwerven Belgen, Britten, Duitse krijgsgevangenen, Chineezzen, (wat Zuidelijker) Russen, enz. Onder al dat verschillend koren is er ook kaf. De Russen toonen goede kamaraadschap jegens de Belgen, maar eigen officieren weigeren ze dikwijls gehoorzaamheid. Ze zijn ontevreden, omdat ze niet naar hun land kunnen. Is het waar, dat ze hier gehouden worden, omdat ze weigeren tegen de Bolsjewisten te strijden? In elk geval zou men liever in dezen geteisterden hoek van Vlaanderen van al die vreemdelingen ontslagen zijn.

Er hadden ook verscheidene gruwelijke moorden plaats, door Britsche koloniale, Chineezzen en burgers bedreven.

O, die terugkeer! Zoo schreven we nog in Maart 1919:

In het spoorwegstation te Aalst, waar de kille Maartwind nijdig door de talrijke gaten in de overkapping en de schutten blaast en over 't hoog perron zwiept, rijdt de trein van Mechelen binnen.

Mannen, vrouwen en kinderen, sommigen goed, maar de meesten haveloos gekleed, stappen uit, zwerven door de gangen, op de trappen en wachten dan op den trein Brussel-Brugge.

Ze rillen in de dunne kleeren, trekken een das of doek vaster aan, stampvoeten, wandelen heen en weer.

Ze komen van Buggenhout en omgeving en moeten naar Roeselare, Rumbeke, Beitem, naar verwoest Vlaanderen dus.

Spoorwegmannen rangeeren twee wagons, die de schamele have bevat.

Sommigen schouwen van 't hooge viadukt in de stad, welke daar rustig ligt.

— Aalst moest in 1914 vluchten, zegt er een. Toen kwam het naar onzen kant.

— En in 1918 was 't onze beurt. Maar West-Vlaanderen, is leelijker gesteld dan Aalst, merkt een ander op.

— Hebt gij een huis?

— Een huis voor zoovele. Ik heb een muur geschoord en veel planken in de venstergaten gestoken. En gij?

— 't Mhe ligt! maar ik ga bij mijn schoonbroer tot ik een barak heb gezet.

En zoo voor ieder de groote vraag: Hoe is 't met 't huis?

Sommigen uit deze groepjes bannelingen, want dat in ze allen, weten 't nog niet of ze huisvesting hebben en gaan daarom als voorttrekkers vrop. Ze zullen eerst hun woning keuren en herstellen of een plekje zoeken en dan de familie komen halen.

Ik wild dat de regeerders eens meer die ongelukken zagen. Een vlugge reis per auto naar 't vervoeste land is niet voldoende. Zij die machten invloed hebben, moesten meer al deze ologstooneeltjes aanschouwen, met de vluchtelingen spreken. Ik geloof dat er dan minder op papier en meer met de handen gewerkt zou worden. We «hooren» altijd van barakken als voorloopige woningen en van wederopbouw, maar «zien» zoo weinig.

De West-Vlaamsche uitgewekenen, die bij het Duitse offensief van 1918 verjaagd werden, alles achterlieten en niets meer terugvinden, di toch den moed hebben om weer aan den arbeid te gaan en de zekere hoop te gelukken, bepen om steun! Alleen staan ze machteloos.

En me de bannelingen welke uit Frankrijk kwamen, was het ook al even treurig gesteld.

In 1920 werden er meer arbeiders aan 't werk gesteld. Met duizenden trokken ze naar 't front, om de gronden te effenen. In Februari 1921 werd er eindelijk na hoe vie klachten in de Kamer, een leening van een milliard uitgeschreven voor het Verbond der Kooperatieven der Verwoest Gewesten. Men bouwde wat meer. (1)

O, die vizen in 1918-1919. En we halen uit 't dagboek deze bladzijde nog aan:

Dat is en indrukwekkend gezicht.

De treinit Frankrijk heeft aan 't verwoeste station van Kortemark gestopt. En nu zieke vele teruggekeerde vluchtelingen. Eén blijven ze nog in een groep, in dezelfde straat, langs waggelende gevels, gebaste muren en dan verspreiden ze zich.

Achter elkaar stappen er daar mannen, vrouwen, kinderen, allen gebogen onder groote paken, en ze gaan huiswaarts, dwars over de eindeloze, witte vlakte.

't Winter fel, 't vriest, en slechts weinig kaveke rooken.

Vier jaar geleden gingen deze menschen van 't lande weg, vluchtend voor den wreeden vijand, die ook hier brandde en moordde, en voor zijn oorlog.

(1) Doch op 't oogenblik dat wij dit boek eindigen — april 1921 — wordt weer een interpellatie in de Kamer aangekondigd door den heer Deuckelaere tot den Minister van Economische Zaken «over het bevoordeelen der grootnijverheid ten nadeele van de bevolking der verwoeste gewesten en tevens over de wijze van uitbetaling aan de geteisterden».

Ginds in 't verre dorpken van Frankrijk vernamen ze, dat hun «streke» bevrijd was en de Koning zijn blijden intocht binnen Brussel hield. En toen kwam de drang naar 't eigen hoekje, die onbedwingbare zucht naar huis, en ze liepen bureelen en consulaten af, luisterden niet naar den raad van geduld te oefenen en te wachten, gehoorzaamden alleen aan dat wilde verlangen Vlaanderen terug te zien, ja hun geteisterd Vlaanderen, dat zekere pers zou willen behouden in al zijn vreeselijke woestheid, zijn gruwelijke wonden als een oord voor toeristen en een goudmijn voor hotels.

Nu zijn de menschen terug. En eensklaps bevangt diepe treurnis hun gemoed. Neen, zoo hadden ze 't zich niet voorgesteld, als ze lazen van vernieling.

— Hoe zullen ze hun huizeke of hoefje terugvinden? De meesten zonder dak, ramen of deuren, zonder vloeren en zolderingen, zonder balken of gebinten zelfs.

— 't En doet niets, we gaan allichte een hoekske kunnen afsluiten, twee of drie kamerkens kunnen maken, zegt me een boer. Dat 't slecht is, we zijn toch thuis! Vluchteling zijn is zoo schamel.

En hij, de Vlaamsche landman, die geen oorlogswinst maakte, maar alles verloor, wenscht reeds, dat het sneeuwkleed opgenomen worde, opdat hij zijn drang naar arbeid uitweg geve in de spa in de versche, doomende aarde steken kan, zijn aarde, als 't Lente wordt.

En ik zag ze na, de dompelaars, die nu zwarte stippen zijn, zwart als de boomen en struiken en ruïnen op het wijde, blanke land.

'k Rij verder... is dat hier nu het schoone land van Roeselare, het land van Gezelle, van Streuvels, van Viérin, van Claus?

Ja, 't ligt daar nog met zijn golvende kouters, al de bevallige plooiën van het sneeuwkleed nu, van 't kleurige tapijt 's Zomers. Maar puin overal. Ik keek zoo gaarne naar Hoogde's torën, ginds op de hoogte, doch hij is afgeschoten en, naderbij gekomen, vind ik hem terug als een nog bloedige stomp.

Hoogde is een dier dorpen achter 't front, die niet gansch weggevaagd zijn, maar welke ge om al hun ellende geheel zouden willen afsmijten en dan herbou-

wen, want als hopeloos moet de hersteller voor zulk een ruïne staan.

Toch is er leven tusschen de ruïnen. In een bouwvallig vertrek, waar de gure wind door planken en stroopropen buiten gehouden wordt drink ik koffie, en zit de baas schoenen te lappen. De vrouw giet een scheut warm water in mijn fietslamp die bevroren is.

Ze zijn hier nog even gedienschtig als vóór den oorlog, en met moed gaan ze weer aan den arbeid.

«Als we maar wat rapper geholpen werden!» klinkt dan echter de verzuchting.

In dat witte huis, op den hoek der Roeselaarsche straat, woont Eduard Vermeulen, als schrijver beter bekend onder zijn schuilnaam «Warden Oom», die ons zulke treffende, schoone boeken schonk, waarin hij zijn gewest en volk naar waarheid teekent.

Nu hebben we 't gemakkelijk...

De zulle (drempel) van Hoogledeskerke ligt even hoog als de top van Roeselare's Sint-Michielstoren, zeiden we in onze jeugd. Dus, thans dool ik en glijd ik als 't ware over den gladden weg, waarnaast de tramlijn nog al haar stukken spoorstaven triestig omhoog steekt, juist zooals de Duitschers ze lieten springen. Links van me begint weer de doodsvallei van Ieper en Oost-Nieuwkerke's gehavende toren, dien ik over 't witteland ontwaar, 't is er 't eerste rouwmonument van. Och neen, toth niet, daar zie ik weer dicht bij me, die eenzame kruisjes, op een terpje nu door sneeuw bedekt. Zij, die er onder sluimeren liggen het verst, en vielen ook 't laatst. Die kruisjes zijn wel de treffendste gedenkteeken van het gansche drama dat zich hier afspeelde.

Maar als wij de lotgevallen van het verwoest Vlaanderen wilden beschrijven, zouden wij hier een nieuw deel beginnen...

Al onze tochten na den wapenstilstand en na den vrede! Wij maakten de tocht van Wilson mee van Adinkerke tot Zeebrugge, in auto, over Veurne, Nieuwpoort, Ramskapelle, Pervyse, Dismuiden, Klerken, Houthulst (maal in het woud), Poelkapelle, Sint-Jan, Ieperen, Hooge, Geluwvelt, Geluwe, Menen, Keselberg, Beitem, Roeselare, Tichout, Wijnendale, Oostende, Blankenberge. Wij zagen Poincaré het Fransch oorlogskruis brengen aan Veurne, Nieuwpoort, Dismuiden, Ieperen, waarna 's vonds in het station aldaar, in een spoorwegwagen een konferentie plaats had van onzen Koning, onze ministers Decroix en Hymans met Poincaré, Millerand en Foch (kolenlevering en militair akkoord). We waren te Ieperen, toen French het oorlogskruis bracht.

Minister Janson herdacht in 199 den IJzerslag te Dixmuide ('t volgen jaar gebeurde dit al te Brussel) en hield te Wulpen het gedenkteeken in de IVe legerdivisie.

Wij stonden in den herfst van 1920 op het kerkhof van Steenkerke bij de onthulling van het gedenkteeken voor Joe English, die in 1918 te Inkem stierf. We woonden de heroprichting van Rodenbachs standbeeld te Roeselare bij. Maar steeds bleven nog onvervuld al de gedane beloften aan het zoo moedig teruggekeerd volk, en ook onvervuld, wat de Koning in zijn tronrede beloofde: gelijkheid in feite en echte... Onvervuld het woord van Cyril Verschaeve op de kruisen onzer gevallenen:

*«Als zaden liggen hun lijken in 't zand.
«Hoop op den oogst, o Vlaanderen!»*

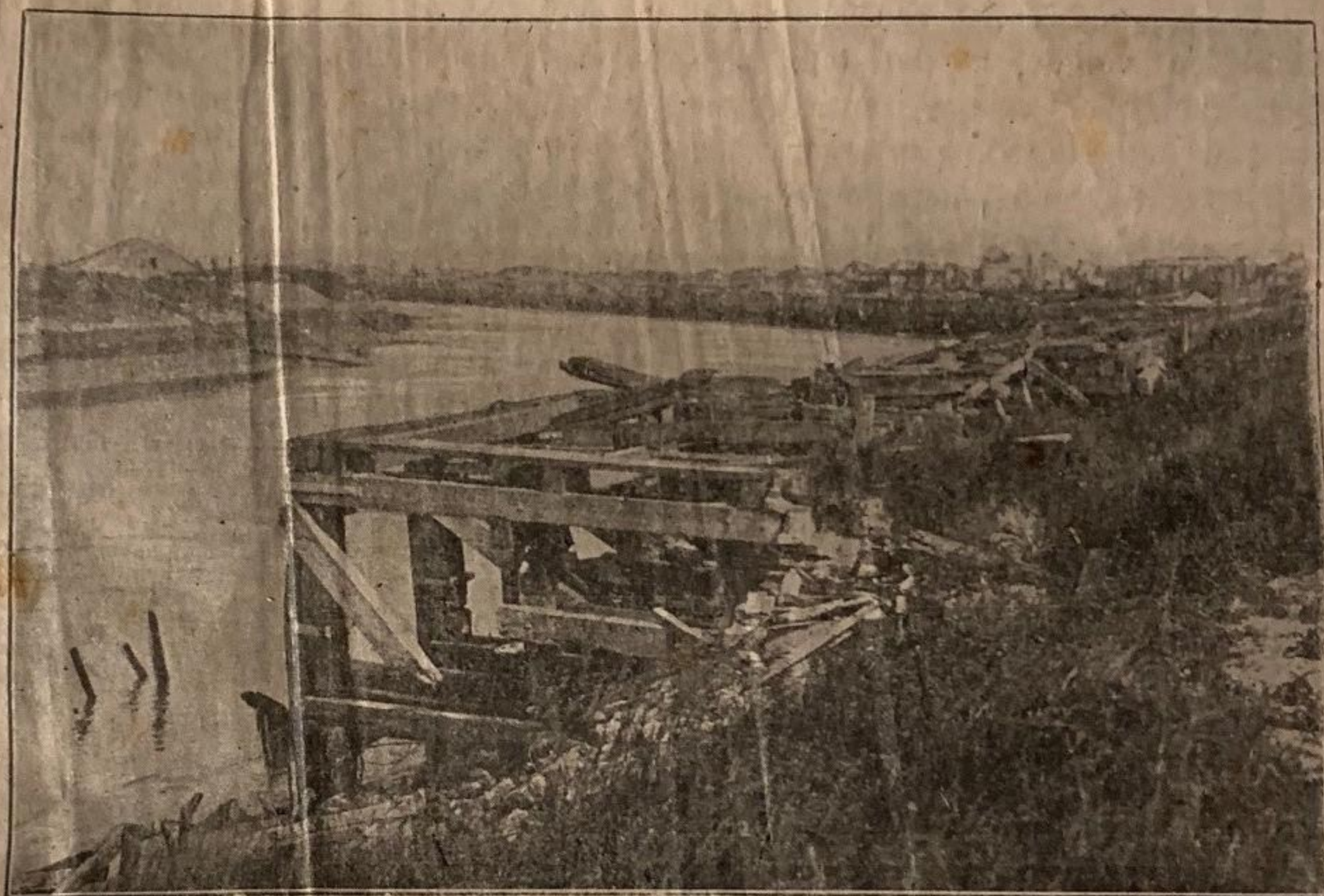
We hebben nog niets meer dan de hoop, met het steeds sterker wordend bewustzijn van ons volk, gelukkig — en wij schrijven toch als wij 't werk eindigen, 8 April 1921, bijna die jaar na den wapenstilstand.

Prijs: 30 centiem en per aflevering

HET BLOEDIG IJZERLAND

DOOR

A. H A N S

EEN GEZICHT OP DE VOORMALIGE KADEN TE NIEUWPOORT

HET DOORKNIJPEN VAN PRIKKELDRAAD IN HET « NIEMANDSLAND »

Uitgever J. HOSTE, 30, St-Pieterstraat, Brussel